

Генрік
Ібсен

Ворог народу

Генрік Ібсен
Ворог народу

Серія «Зарубіжні авторські зібрання» заснована у 2015 році

Переклад з англійської *Вероніки Гладкої, Катерини Корякіної*

Художник-оформлювач *Олена Гугалова-Мєшкова*

© О. А. Гугалова-Мєшкова, художнє оформлення, 2021

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2015

Ворог народу

Комедія на 5 дій

ДІЙОВІ ОСОБИ

Лікар Томас Стокман – курортний лікар

Фру Стокман – його дружина

Петра – їхня донька, учителька

Ейліф, Мартен – їхні сини

Петер Стокман – старший брат лікаря, бурмістр, начальник поліції, голова Курортної управи тощо

Мартен Кийл – названий батько Фру Стокман, власник чинбарні^[1]

Говстад – редактор «Народного Вісника»

Білінг – працівник газети

Капітан Горстер

Друкар Аслаксен

Люди на сході, чоловіки всякого стану, кілька жінок і юрба школярів. Дія відбувається в приморському місті, у південній Норвегії.

Дія перша

Вечір. Вітальня в будинку лікаря. Не багато, але гарно прибрана й мебльована кімната. У боковій стіні праворуч – двоє дверей. Перші двері до кабінету лікаря, а другі – до передпокою. На протилежній стіні навпроти дверей до передпокою двері до інших кімнат. Посеред стіни – грубка. Ближче до авансцени – канапа, над нею – люстро. Перед канапою – овальний стіл, застелений килимом. На столі горить під абажуром лампа. У глибині сцени відчинені двері до їдальні. Видно накритий стіл, посеред столу – лампа. Білінг із серветкою за коміром сидить за столом, Фру Стокман стоїть і простягає йому таріль з великим кавалком ростбіфа. За столом більше нікого нема. Посуд на столі розкиданий без ладу, як буває після того, як скінчили їсти.

Фру Стокман. Ви спізнались на цілу годину, пане Білінгу, і тепер вам доведеться задовольнитись холодним м'ясом.

Білінг. Чудове м'ясо, смачне просто надзвичайно!

Фру Стокман. Ви знаєте, як точно Стокман дотримується певних годин для їжі.

Білінг. А для мене це не має значіння. Мені навіть здається все смачніше, коли я сиджу отак і їм зовсім один, і ніхто мені не заважає.

Фру Стокман. Так, так, якщо від цього вам здається смачніше, то... *(Дослухається)*. А от, мабуть, і Говстад також.

Білінг. Може бути.

Заходить бурмістр Стокман. Він у пальті, форменому кашкеті й із палицею.

Бурмістр. Добридень.

Фру Стокман*(заходить до вітальні)*. А, доброго здоров'я? Це ви! Дуже приємно, що ви зазирали до нас.

Бурмістр. Ішов повз вас і... *(кинувши погляд у їдальню)*. Але у вас, я бачу, гості.

Фру Стокман*(трохи зніяковівши)*. Ні, зовсім ні. Це випадково. *(Поквапливо)*. Може ви зайдете туди й також з'їсте кавалочок?

Бурмістр. Я? Ні, дуже вдячний. Гаряча страва увечері! Нехай бог боронить!... це не для мого шлунку.

Фру Стокман. Ну, один раз...

Бурмістр. Ні, ні, дякую! Я не зраджу свого чайку з бутербродом. Зрештою, воно здоровіше так, так і... ощадніше.

Фру Стокман*(усміхаючись)*. Не думайте, будь ласка, що ми з Томасом якісь марнотрати.

Бурмістр. Ви, братова, ні. Я собі цього і в голову не кладу. *(Показує на кабінет лікаря)*. Його, мабуть, нема дома?

Фру Стокман. Ні, вийшов із хлопцями трохи проходитись, поївши.

Бурмістр. Думають, що це добре для здоров'я? *(Прислухається)*. А ось і він!..

Фру Стокман. Ні, це не він. *(Стукають у двері)*. Прошу. *(З передпокою входить редактор Говстад)*.

Фру Стокман. А, це пан Говстад, що?..

Говстад. Прошу вибачити. Мене затримали в друкарні. Добрий вечір, пане бурмістре.

Бурмістр*(вітається холодно)*. Пан редактор. У справі, мабуть?

Говстад. Почасти. Дещо мусить пройти в газеті.

Бурмістр. Можу собі це уявити. Мій брат, кажуть, надто ретельний працівник «Народного Вісника».

Говстад. Так, він іноді дозволяє собі написати у «Віснику», якщо йому треба сказати правдиве слово про те чи про те.

Фру Стокман*(до Говстада)*. Може, зайдете?.. *(Показує на їдальню)*.

Бурмістр. Та ні, я зовсім не закидаю йому, що він пише для такого кола читачів, де можна сподіватись знайти відгук. А крім того, я особисто не маю ні найменшої підстави почувати якусь неприязнь до вашої газети, пане Говстаде.

Говстад. Мені здавалось би, що так.

Бурмістр. Проте загалом у нашому місті панує прекрасний дух толерантності... справжній здоровий громадянський дух. Видима річ, це через те, що всіх нас єднає одна велика спільна справа – справа, що однаково високою мірою торкається всіх добродумних громадян.

Говстад. Водолікарня, так?

Бурмістр. Якраз вона. Наша велика, нова, розкішна водолікарня. Зачекайте! Вона стане головною життєвою умовою для міста. Немає сумніву!

Фру Стокман. Те саме каже й Томас.

Бурмістр. Яке, справді, надзвичайне піднесення в наших місцях уже за ці два роки! У людей завелися гроші, почалося життя, рух. Будівлі та земельні ділянки йдуть у гроші щодня.

Говстад. Безробіття меншає.

Бурмістр. Так, і це також. Тягар опіки над бідарями, що лежав на заможних класах, став далеко легший, і далі чимраз легшатиме – якщо тільки цей рік випаде справді добре поліття й прибуде багато приїжджих, багато хворих, що рознесуть славу про наш курорт.

Говстад. Я чув, що є чималі надії на це.

Бурмістр. Авжеж, уже можна помітити дуже сприятливі ознаки. Щодня приходять запити про приміщення тощо.

Говстад. Ого, то виходить, що стаття лікаря саме на часі.

Бурмістр. Він знов щось написав?

Говстад. Ні, він писав зимою. Він рекомендує курорт і спинається на сприятливих гігієнічних обставинах тутешньої місцевості. Але тоді я затримав її.

Бурмістр. Так? Мабуть, якась перешкода?

Говстад. Ні, ні, нічого подібного. Я тільки подумав, що краще почекати до кінця весни, коли люди починають думати про те, як і де відпочити влітку.

Бурмістр. Дуже розумно. Надзвичайно розумно, пане Говстаде.

Фру Стокман. Коли справа йде за курорт, то Томас стає справді невтомний.

Бурмістр. Ну, на те він тут служить за лікаря.

Говстад. Звісно, а до того ще він же перший і утворив його.

Бурмістр. Він? Он як! Та й мені не раз доводилось чути, що деякі люди такої самої думки. Проте я все-таки гадав би, що й мені належить скромна частина участі в цьому підприємстві.

Фру Стокман. Томас це завжди говорить.

Говстад. Хто ж може це заперечувати, пане бурмістре? Ви пустили в рух усе діло й провели його в життя. Це ми всі знаємо. Я хотів тільки сказати, що перша ідея йшла від лікаря.

Бурмістр. Так, щодо ідеї, то їх колись було чимало в мого брата, на жаль. Але щоб пустити будь-що в діло, потрібні люди іншого ґатунку, пане Говстаде, я гадав би, що тут, у цьому домі, принаймні...

Фру Стокман. Але, милий брате...

Говстад. Як може пан бурмістр?..

Фру Стокман. Ходіть но попоїжте чого-небудь, пане Говстаде, а тим часом і мій чоловік надійде.

Говстад. Дякую. Хіба маленький шматочок. *(Іде до їдальні).*

Бурмістр. Дивна річ!.. Ці люди з селян ніяк не можуть позбутись своєї нетактовності.

Фру Стокман. Ну, чи варто звертати на це увагу? Хіба ви не можете поділити з Томасом цю честь по-братерському.

Бурмістр. Здавалось би, що так, але видимо не кожен погоджується на це.

Фру Стокман. Ну, що там казати? Ви з Томасом надзвичайно сходитесь у всьому. *(Прислухається).* А ось і він. *(Іде й відчиняє двері до передпокою).*

Лікар Стокман*(зі сміхом і галасом).* Дивись, ось тобі гість, Катрін. Хіба не приємно? Ну? Прошу, капітане Горстер, вішайте своє пальто. Що? Без пальта?.. Так?.. Подумай, Катрін, я забрав його на вулиці... йти не хотів.

Горстер заходить і вітається з господинею.

Лікар Стокман(*на порозі*). Заходьте ж, хлопці. Що ти думаєш? Знову голодні. Ходіть сюди, капітане Горстере, покуштуйте зараз ростбіфа... (*Тягне Горстера до їдальні. Ейліф і Мартен ідуть також туди*).

Фру Стокман. Томасе, чи ж ти не бачиш?

Лікар Стокман(*обертається на порозі*). А, це ти, Петере! (*Підходить і простягає йому руку*). Дуже, дуже приємно!

Бурмістр. На жаль, мені треба за хвилину йти...

Лікар Стокман. Дурниці. Зараз подадуть на стіл пунш. Ти не забула за пунш, Катрін?

Фру Стокман. Ну, звісно, ні. Вода вже й кипить. (*Виходить до їдальні*).

Бурмістр. І пунш також?

Лікар Стокман. Ти тільки сідай, і тоді побачиш, як у нас буде добре.

Бурмістр. Дякую. Я ніколи не беру участі ні в яких бенкетах із пуншем.

Лікар Стокман. Та це ж зовсім і не бенкет.

Бурмістр. Мені здається, проте... (*Дивиться у їдальню*). Навіть дивно, як вони можуть прогинути стільки їжі.

Лікар Стокман(*потирає руки*). Так, а хіба не втішно дивитись, як молодь їсть! У них завжди апетит. Та воно й повинно так бути, їм треба їсти, треба вбиватися в силу. Адже це вони повинні будуть підбивати запарку майбутнього, Петере.

Бурмістр. А дозволь тебе запитати, що це їм доведеться підбивати, як ти висловлюєшся?

Лікар Стокман. Ну, про це ти дізнаєшся від молоді... коли прийде час. Ми вже цього, звичайно, не побачимо. Двоє таких старих чиряків, як ми з тобою...

Бурмістр. Ну, ну!.. Занадто вже образлива назва...

Лікар Стокман. А ти, Петере, не розумій усього буквально. Повинен тобі сказати, що на душі мені так приємно, так радісно! Серед цього життя, що пускає нові паростки, я відчуваю себе

невимовно щасливим. Чудові часи, коли ми живем! Навколо нас здійснюється неначе новий світ!

Бурмістр. Невже тобі так справді здається?

Лікар Стокман. Ти, звісно, не можеш бачити всього так ясно, як я, ти ціле своє життя прожив тут, через те й вражіння в тебе слабше. А я перебув усі ці довгі роки на півночі, у своєму глухому кутку, де я майже не бачив чужого обличчя, не чув живого слова – отже, на мене тут усе впливає так, ніби я перенісся до центра багатолюдного світового міста.

Бурмістр. Гм... Світового міста...

Лікар Стокман. Я добре знаю, що проти багатьох інших місць тутешні обставини мізерні. Але тут життя, надії на майбутнє, сила-силенна завдань, що задля них варто працювати й варто змагатись. А це головне. *(Кричить).* Катрін, листоноші не було?

Фру Стокман*(з їдальні).* Ні, не було нікого.

Лікар Стокман. І до цього всього – чималий заробіток, Петере. Коли поживеш надголодь, як ото ми жили, то навчишся цінувати й це.

Бурмістр. Боже мій!

Лікар Стокман. Ти ж не можеш зрозуміти, що там, на півночі, нам доводилось дуже скрутно. А тепер можемо жити ніби якісь лорди. Сьогодні, приміром, у нас був на обід ростбіф, і на вечерю його лишилось. Хочеш покуштувати кавалочок? Може, хоч показати тобі?

Бурмістр. Ні, ні, у жодному разі!

Лікар Стокман. Ну, тоді йди сюди. Бачиш, ми купили килима на стіл.

Бурмістр. Еге, я вже помітив його.

Лікар Стокман. І ковпака на лампу бачиш? На все це заощадила гроші Катрін. Кімната зразу стала затишніша, тобі не здається? Стань ось тут... ні, ні, не так. Сюди... бачиш, коли таке густе світло падає... Справді, мені здається, що все дуже елегантно. Що ти скажеш?

Бурмістр. Так, коли людина може дозволити собі подібні розкоші...

Лікар Стокман. Авжеж, тепер я можу собі це дозволити. Катрін каже, що я заробляю майже стільки, скільки нам треба.

Бурмістр. Майже!.. Так!..

Лікар Стокман. Але ж людина науки може дозволити собі. Я певен, що звичайний амтман^[2] проживає на рік куди більше за мене.

Бурмістр. Цілком вірю цьому. Амтман – урядова особа найвищого магістрату.

Лікар Стокман. Візьмим звичайного комерсанта. Такі люди витрачають далеко більше за мене.

Бурмістр. Авжеж, так уже воно ведеться.

Лікар Стокман. Зрештою ж, я, власне, нічого не витрачаю на непотрібне, Петере. Але я не думаю, що я мушу відмовляти собі втіхи бачити в себе людей? Мене, бачиш, тягне до них. Я просидів так довго далеко від життя, і тепер почуваю справжню потребу бути в товаристві молодих бадьорих, людей, веселих, вільних у своїх думках, охочих працювати. І всі вони такі, оті, що там сидять і їдять собі на здоров'я. Мені хотілось би, щоб ти трохи ближче познайомився з Говстадом.

Бурмістр. А, я забув: Говстад сказав мені, що хоче надрукувати тепер твою статтю.

Лікар Стокман. Мою статтю?

Бурмістр. Про курорт. Ту статтю, що ти написав ще взимку.

Лікар Стокман. А, цю... Але я сам не хочу тим часом пускати її.

Бурмістр. Не хочеш? А я вважаю, що тепер саме найслухніший час для неї.

Лікар Стокман. Так, ти, може, й маєш рацію. У звичайних обставинах. *(Ходить по кімнаті).*

Бурмістр*(стежить за ним очима).* А що ж такого незвичайного в теперішніх обставинах?

Лікар Стокман*(спиняється).* Петере, даю слово, що не можу нічого сказати тобі цієї хвилини, і взагалі сьогодні не можу. У теперішніх обставинах може бути багато, дуже багато незвичайного, а може й не бути нічогісінько. Дуже можливо, що це тільки моя уява.

Бурмістр. Повинен признатись, що твої слова звучать дуже загадково. Хіба є щось таке, що може трапитись і про що я не повинен знати? Але я гадав би, що я, як голова Курортної Управи...

Лікар Стокман. А я гадав би, що я... та не треба нам один з одним за чуби водитися, Петере.

Бурмістр. Боронь Боже! Я зовсім не маю звички хапати за чуба, як ти кажеш. Тільки я рішуче наполягаю на тому, щоб усі заходи обмірковувати й переводити в життя діловим шляхом і через призначених на це офіційних осіб. Я не можу дозволити ніяких манівців і підходів із заднього ходу.

Лікар Стокман. А що, я вживаю таких заходів?

Бурмістр. У будь-якому разі ти маєш вроджений нахил іти своїм власним шляхом. У добре впорядженому суспільстві це майже така сама недозволенна річ. Окремі особи мусять коритися цілому суспільству, або, правильніше сказати, коритися владі, що стоїть на варті його добробуту.

Лікар Стокман. Дуже може бути. Але мені що до цього?

Бурмістр. Це те, чого ти, мій любий Томасе, ніколи не хотів розуміти. Але стережись: чи рано, чи пізно, а тобі доведеться колись розплачуватись за це. Я тобі кажу це тепер. Прощай!

Лікар Стокман. Та ти що, збожеволів!.. Ти зовсім не туди влучив.

Бурмістр. Зо мною цього не трапляється. А крім того, я дуже просив би тебе відзводити мене від... *(Уклоняється в бік їдальні).* Прощайте, братова!.. Прощайте, панове! *(Виходить).*

Фру Стокман*(заходить до вітальні).* Пішов?

Лікар Стокман. Пішов, уяви собі, і зовсім оскаженівши.

Фру Стокман. Але, милий Томасе, що ти йому знову зробив?

Лікар Стокман. Та нічогісінько! Не може ж він вимагати, щоб я дав йому звіт передчасно.

Фру Стокман. А який ти йому звіт повинен дати?

Лікар Стокман. Гм... це вже, нехай буде тим часом моя справа, Катрін. Але дивно, чому це й досі немає листоноші?

Говстад, Білінг й Горстер підводяться з-за столу й переходять до вітальні. Трохи згодом виходять також Ейліф і Мартен.

Білінг*(потягуючись)*. Щоб я так жив, але після такої вечері почуваєш себе новою людиною.

Говстад. А бурмістр у не дуже приємному настрої сьогодні?

Лікар Стокман. Це від шлунку. Він у нього кепсько травить.

Говстад. А надто кепсько травить він нас та «Народний Вісник».

Фру Стокман. А мені здалося, що у вас із ним непогані стосунки.

Говстад. Так, але це тільки замирення.

Білінг. Якраз це слово визначає цілком становище.

Лікар Стокман. Не забувайте, що бідолашний Петерт самотня людина. Він не має родинного вогнища, де він почував би себе тепло й затишно. Тільки справи, самі справи. А до того ще ця клята, ріденька, чайна водичка, що він її вливає в себе весь час. Ну, хлопці, присувайте стільці до столу. Катрін, нам дадуть сюди пуншу?

Фру Стокман*(іде до їдальні)*. Зараз несу.

Лікар Стокман. Сідайте до мене сюди на канапу, капітане Горстере. Такий рідкий гість, як ви... Прошу, присувайтесь, друзі мої.

Чоловіки сідають коло столу. Фру Стокман приносить тацю, де стоїть спиртівка, склянки, карафи й інше начиння.

Фру Стокман. Ну, ось вам. Це арак, це ром, а ось коньяк. Нехай кожен сам себе частує.

Лікар Стокман*(бере склянку)*. Це ми будемо самі. *(Приготовляють пунш)*. А цигари? Ейліфе, ти, здається, знаєш, де стоїть скринька. А ти, Мартене, принеси мою люльку. *(Хлопці заходять до кімнати праворуч)*. Я підозрюю, що Ейліф часом бере в мене цигари, але вдаю, що нічого не бачу. *(Кричить)*. І мою ярмулку, Мартене. Катрін, може ти скажеш йому, де я поклав її? А, він уже знайшов. *(Хлопці приносять усе, що їм загадано)*. Прошу, друзі мої... А я, знаєте, не хочу зрадити своєї люлечки. Оця сама чимало поїздила зо мною в

негоди й хуртовини там на півночі.. *(Цокається)*. Будьте здорові! Проте, далеко приємніше посидіти так спокійно й затишно!..

Фру Стокман*(сидить і плете)*. Незабаром виряджаєтесь, капітане Горстере?

Капітан Горстер. Авжеж, того тижня, сподіваюсь, усе буде готове.

Фру Стокман. В Америку?

Капітан Горстер. Так, мабуть.

Білінг. Виходить, ви не візьмете участі у виборах нового голови?

Капітан Горстер. А хіба мають бути нові вибори?

Білінг. Ви навіть не знаєте?

Капітан Горстер. Я не втручаюсь у такі справи.

Білінг. Але ж ви цікавитесь громадськими справами?

Капітан Горстер. Ні, я не розуміюся на них.

Білінг. Однаково. У будь-якому разі в голосуванні повинен брати участь кожний.

Капітан Горстер. Навіть і ті, хто не може мати своєї думки? Навіть і ті?

Білінг. Не мати своєї думки? Що ви хочете цим сказати? Суспільство – те саме, що й судно. Стерном повинен керувати кожний.

Капітан Горстер. На суходолі може це й добре, але на морі – ні до чого.

Говстад. Дивно! Більшість моряків так мало цікавляться тим, що робиться на суходолі.

Білінг. Просто надзвичайно.

Лікар Стокман. Моряки, як ті перелітні птахи. Вони почувають себе однаково вдома і на півдні, і на півночі. А нам, не таким як вони, доводиться через те бути ще енергійнішими, пане Говстаде. Що сьогодні у «Віснику» є що-небудь таке загально корисне?

Говстад. Про міські справи – нічого. Завтра я хочу розмістити вашу статтю.

Лікар Стокман. А, чорт, цю статтю. Слухайте но, може, б ви зачекали з нею?

Говстад. Зачекати? А саме й місце є, і, як мені здається, тепер саме вона на часі.

Лікар Стокман. Так, так. Може ви й маєте слухність. А проте трошечки зачекайте. Я потім усе вам поясню.

З передпокою входить Петра. Вона в капелюсі, у пальті, і під пахвою тримає зшитки.

Петра. Добрий вечір.

Лікар Стокман. Добрий вечір, Петро, це ти?

Усі присутні вітаються. Петра кладе свої книжки й усі речі на стілець коло дверей.

Петра. От, сидять собі, й тішаться, а я бігаю й працюю.

Лікар Стокман. Ну, іди й тішся й ти з нами.

Білінг. Виполоскати вам склянку?

Петра. Дякую, я краще сама. Ви занадто енергійно це робите. Тату, у мене лист тобі є. *(Іде до стільця, де лежать її речі).*

Лікар Стокман. Лист? Від кого?

Петра*(шукає в пальті, у кишені).* Я взяла його в листоноші, коли виходила з дому.

Лікар Стокман*(підводиться й підходить до неї).* І ти зараз тільки оце несеш його мені?

Петра. Мені, далєбі, ніколи було знову бігти нагору. Будь ласка, ось він.

Лікар Стокман. Дай подивитися, дай, моя дитино. *(Дивиться на адресу).* Так, цілком так.

Фру Стокман. Це той, що ти на нього так чекав, Томасе?

Лікар Стокман. Еге, той самий. Мені треба пройти до себе. Де мені взяти свічку, Катрін? У моїй кімнаті знову нема лампи?

Фру Стокман. Лампа стоїть і горить на твоєму письмовому столі.

Лікар Стокман. Ну, добре! – прошу вибачити, я на хвилину.
(Виходить у кімнату праворуч).

Петра. Що це може бути, мамо?

Фру Стокман. Не знаю. Останніми днями він часто питав про листоношу.

Білінг. Може якийсь пацієнт з іншого міста?

Петра. Бідний тато, у нього незабаром буде мало роботи. (Миє собі склянку). А це, мабуть, смачне!

Говстад. У вас була сьогодні лекція також і у вечірній школі?

Петра(надпиваючи зі склянки). Дві години.

Говстад. А вранці чотири години в Інституті?

Петра(сідає коло дверей). П'ять годин.

Говстад. А ввечері ще мусите виправляти зшитки?

Петра. Еге. Он лежить їх ціла купа.

Капітан Горстер. У вас також, я бачу, роботи по вуха?

Петра. Авжеж, але це добре! Така потім приємна втома.

Білінг. Вам подобається?

Петра. Атож. І спиться так добре.

Мартен. Ти, мабуть, багато нагрішила, Петро?

Петра. Нагрішила?

Мартен. Авжеж, коли ти так багато працюєш. Пан Рерлюнд каже, що праця – це є кара за наші гріхи.

Ейліф. Який же ти дурень, коли віриш таким речам.

Фру Стокман. Тихше, тихше, Ейліфе.

Білінг(сміється). Це чудово!

Говстад. А ви не хотіли б багато працювати, Мартене?

Мартен. Не хотів би.

Говстад. Ким би ви хотіли бути в житті?

Мартен. Найкраще бути вікінгом.

Ейліф. Але тоді ти мусів би стати поганином?

Мартен. То що? І став би поганином.

Білінг. Я з тобою цілком згоден, Мартене. Я те саме кажу.

Фру Стокман(*киває до нього*). Ну, ви цього, звісно, не кажете, пане Білінгу?

Білінг. Щоб я так жив. Я поганин, і пишаюсь цим. Почекайте, незабаром усі ми станемо поганями.

Мартен. І тоді можна буде робити все, що захочемо?

Білінг. Ну, бач, Мартене...

Фру Стокман. Хлопці, ідіть-но ви до себе. Вам ще, мабуть, треба вчити щось на завтра?

Ейліф. Я ще міг би на годину лишитись.

Фру Стокман. Ні, ти також. Ідіть обидва.

Хлопці прощаються й виходять у кімнату ліворуч.

Говстад. Ви гадаєте, що хлопцям не варто слухати таких речей?

Фру Стокман. Не знаю. Мені це не подобається.

Петра. Але ж, мамо, мені здається, що це просто дико з твого боку.

Фру Стокман. Так, дуже може бути... Тільки мені не подобається. Принаймні, не в мене вдома.

Петра. І вдома, і в школі стільки неправди. Удома треба мовчати, а в школі – брехати дітям.

Капітан Горстер. Ви примушені брехати?

Петра. А ви що думали? Доводиться ж учити їх багато дечого такого, у що самі ми не віримо.

Білінг. Так, це безперечно.

Петра. Коли б я мала засоби, то я відкрила б свою власну школу, і в мене все було б інакше.

Білінг. Та що там засоби...

Капітан Горстер. Слухайте, фрекен Стокман, коли ви справді про це думаєте, то ви легко могли б це зробити в мене. Старий, великий будинок мого батька стоїть майже порожній. У нижньому поверсі дуже велика їдальня...

Петра(*сміється*). Дуже, дуже вам дякую, але з цього нічого не вийде.

Говстад. О, ні! Фрекен Петра, я гадаю, ймовірноше, перейде до нас, до тих, що працюють у газеті. А, до речі, чи встигли ви переглянути те англійське оповідання, що ви обіцяли перекласти для нас?

Петра. Ще ні, але ви отримаєте його, коли треба.

Лікар Стокман виходить зі своєї кімнати з розкритим листом у руках.

Лікар Стокман(розмахуючи листом). Ну, можете мені повірити, коли я скажу, що в нас у місті буде новина.

Білінг. Новина?

Фру Стокман. Яка це новина?

Лікар Стокман. Видатне відкриття, Катрін.

Говстад. Відкриття?

Фру Стокман. І ти його зробив?

Лікар Стокман(ходить по кімнаті). Авжеж, я. Ну, нехай тепер приходять, як вони роблять, і кричать, що це все вигадки божевільної й безглуздої людини. О, коли б це Петер був тут! Так, от тепер бачиш, що ми, люди, ходимо й міркуємо часом, як справжні сліпі кроти.

Говстад. Що ви цим хочете сказати, пане лікарю?

Лікар Стокман. Здається, усі ми тої думки, що наше місто – дуже здорова місцевість?

Говстад. Так, це відома річ.

Лікар Стокман. Навіть надзвичайно здорове місце – таке, що його цілком щиро можна рекомендувати й хворим, і здоровим людям.

Фру Стокман. Але, любий Томасе...

Лікар Стокман. Ми так і рекомендували й розхвалювали його. Я й сам писав і у «Народному Віснику», і у брошурах.

Говстад. Авжеж. Ну й що?

Лікар Стокман. Цю водолікарню називають головною артерією міста, його життєвим нервом, і біс його знає, як ще.

Білінг. Тріпотливим серцем міста, в урочисту хвилину дозволив я собі...

Лікар Стокман. Авжеж, і ще всяково. А чи знаєте ви, що на правду являє собою ця величезна, розкішна, розхвалена лікарня, що коштувала таку силу грошей, – чи ви не знаєте?

Говстад. Ні, що ж вона таке?

Фру Стокман. Що ж вона?

Лікар Стокман. Увесь курорт – одна зачумлена яма.

Петра. Тату!

Фру Стокман(одночасно). Наш курорт?

Говстад. Але, пане лікарю...

Білінг. Зовсім неймовірно!

Лікар Стокман. Водолікарня – це потинькована, отруйна гробниця, кажу я. Дуже небезпечна для здоров'я. Уся гидота з млина, ця смердюча мерзота, просякає у воду, що йде по водогінних трубах до будівлі, де п'ють цю воду. Те саме отруйне кляте багно просякає і в море.

Капітан Горстер. Там, де морські купальні?

Лікар Стокман. Еге, саме там!

Говстад. Але звідки ви це все знаєте, що говорите з такою певністю, пане лікарю?

Лікар Стокман. Я дослідив усі умови так старанно й так совісно, як тільки можна собі уявити. У мене давно вже зароїлись такі підозріння. Торік у нас були з'явилися надзвичайні хвороби серед курортників – і тиф, і гастрит.

Фру Стокман. Так, так, були й такі.

Лікар Стокман. Ми тоді думали, що гості привезли з собою заразу. Але потім, зимою, я прийшов до іншої думки й заходився досліджувати воду, скільки це було можливо.

Фру Стокман. То ось над чим ти так працював!

Лікар Стокман. Еге, можу сказати, Катрін, що я справді попрацював таки. Але мені бракувало потрібного приладдя, і я

послав зразки і питної, і морської води до університету, щоб мати хімічний аналіз.

Говстад. І оце ви його отримали?

Лікар Стокман(показує лист). Ось він. Констатовано присутність у воді гнилявих речовин і бактерій у величезній кількості. Вона абсолютно шкодить на здоров'ю і якщо всередину вживати, і зовні.

Фру Стокман. Яке щастя, що ти вчасно дійшов цього!

Лікар Стокман. Еге, ти цілком справедливо це можеш сказати.

Говстад. Що ж ви тепер маєте робити, пане лікарю?

Лікар Стокман. Рятувати, видима річ.

Говстад. То це ще можливо?

Лікар Стокман. Треба. А ні – то водолікарня не буде працювати й загине. Але боятися цього немає потреби. Для мене цілком ясно, що треба зробити.

Фру Стокман. Любий Томасе, і ти все це таїв від нас?

Лікар Стокман. А то як же? Бігти містом і всім розголошувати про те, чого я й сам ще не був певен? Дуже дякую. Я не божевільний.

Фру Стокман. Але навіть нам тут удома...

Лікар Стокман. Ні одній живій душі. Завтра вже можеш забігти до борсука...

Фру Стокман. Ну, Томасе...

Лікар Стокман. Добре, добре... нехай буде – до дідуня. Тепер старий матиме з чого дивуватися. Він думає, що в мене з головою не все гаразд. Та й не один він так думає, я вже помітив це. Ну, тепер добрі люди побачать... Так, побачать... *(Ходить і тре руки)*. І що тоді здійсметься в місті, Катрін! Ти собі й уявити не можеш. Адже доведеться переробляти всю водогінну сітку.

Говстад(підводиться). Усю водогінну сітку?

Лікар Стокман. Авжеж. Зрозуміло. Приймач лежить занадто низько. Його треба перенести й поставити далеко вище.

Петра. Отже, ти мав рацію!

Лікар Стокман. Еге, ти пам'ятаєш це, Петро? Я їм писав, коли вони заходились коло будівлі. Але тоді ніхто не хотів і слухати мене.

Ну, й покажу ж я їм тепер, нехай начуваються! Я вже написав доповідь у Курортну Управу. Вона в мене лежить уже готова цілий тиждень... Я сидів і чекав тільки на це. *(Показує на лист)*. Тепер я її відішлю. *(Іде до себе в кабінет і вертається з паперовим пакунком)*. Подивіться, аж чотири дрібно списані аркуші. Листа прикладено також. Газету, Катрін. Знайди у що загорнути. Гаразд... а тепер віддай це їй... *(тупає ногою)*... ну, їй, ну, як її там, чорт знає. Віддай дівчині, нехай зараз же занесе до бурмістра.

Фру Стокман бере пакунок і виходить через їдальню.

Петра. Як ти думаєш, тату, що скаже дядько Петер?

Лікар Стокман. Що він скаже? У всякому разі він повинен тільки радіти, що така важлива істина впливла наверх.

Говстад. Дозвольте мені пустити в «Народному Віснику» маленьку замітку про ваше відкриття?

Лікар Стокман. Буду тільки дуже вдячний.

Говстад. Бажано, щоб людність була поінформована про це, і що швидше, то краще.

Лікар Стокман. Безперечно.

Фру Стокман*(повертається)*. Вона вже пішла.

Білінг. Ну побачите, коли ви не будете першою людиною в місті, пане лікарю.

Лікар Стокман*(задоволений ходить по кімнаті)*. Ну, що там... Власне я нічого не зробив, тільки виконав свій обов'язок. Мені пощастило натрапити на скарб... от і все. Хоч, звісно...

Білінг. Як ви гадаєте, Говстаде, чи не повинно місто влаштувати Лікарові процесію з прапорами.

Говстад. У всякому разі я порушу про це мову.

Білінг. А я поговорю з Аслаксемом.

Лікар Стокман. Ні, любі друзі, покиньте ви це все. Я не хочу ніяких таких вигадок. Коли б Курортній Управі спало на думку надбавити

мені за це утримання, та й то б я відмовився. Катрін, я кажу тобі, що не взяв би.

Фру Стокман. І цілком мав би слухність, Томасе.

Петра(*підіймаючи склянку*). За твоє здоров'я, тату!

Говстад і Білінг. За ваше здоров'я, за ваше здоров'я, пане лікарю!

Капітан Горстер(*цокається з лікарем*). Щоб це принесло вам тільки радість!

Лікар Стокман. Дякую, дякую, друзі мої... Душею радий... О, як утішно бути свідомим, що зробив щось корисне своєму рідному місту й своїм землякам. Ура, Катрін!

Обіймає її обома руками за шию й крутиться з нею по кімнаті. Фру Стокман кричить і відбивається. Сміх, оплески й крики: «Ура!» на честь лікаря. З дверей висуваяться голови хлопчиків.

Дія друга

Вітальня в лікаря. Двері до їдальні зачинені. Ранок.

Фру Стокман(виходить з їдальні з нерозкритим листом, іде до дверей праворуч, що ближче до авансцени, і заглядає). Ти вдома, Томасе?

Лікар Стокман. Я щойно прийшов. (Заходить). Щось є?

Фру Стокман. Лист від твого брата. (Простягає йому лист).

Лікар Стокман. А подивимось. (Розриває конверта й читає). Присланий манускрипт при цьому повертається. (Читає невиразно). Гм...

Фру Стокман. Що він там пише?

Лікар Стокман(кладе лист в кишеню). Нічого, тільки каже, що заїде сюди десь опівдні.

Фру Стокман. Ти вже не забудь і нікуди не йди.

Лікар Стокман. Так, я можу лишитись удома, я вже закінчив усі вранішні візити.

Фру Стокман. Мені страшенно цікаво, як він до цього поставився?

Лікар Стокман. Бачиш, йому, звісно, не може подобатись, що це я, а не він зробив це відкриття.

Фру Стокман. То значить, і ти цього побоюєшся?

Лікар Стокман. Ну, суттю, він, звісно, буде радий, ти це сама можеш зрозуміти... Проте... У Петера ще й повсякчасний, проклятий страх, що хтось інший, а не він зробить щось в інтересах міста.

Фру Стокман. Знаєш що, Томасе, будь великодушний і розділи з ним цю честь відкриття. Хіба не може бути так, що це він навернув тебе на слід?

Лікар Стокман. Мені це, звісно, однаково, якщо мені пощастить полагодити справу, то...

Старий Мартен Кийл(висуває голову з дверей у передпокій, допитливо озирається й промовляє з хитрим виглядом і прихованим

сміхом). Це... це правда?

Фру Стокман(*іде до нього*). Батьку... ви?.

Лікар Стокман. А... тесть! Здорові були, здорові були.

Фру Стокман. Заходьте!

Мартен Кийл. Якщо це правда – увійду, а ні – піду собі.

Лікар Стокман. Та що таке правда?

Мартен Кийл. Та ця дурниця з водогоном. Правда це?

Лікар Стокман. Звісно, правда. А ви звідки вже знаєте?

Мартен Кийл. Петра забігала, ідучи до школи.

Лікар Стокман. Невже забігала?

Мартен Кийл. А... як же!. Вона й розповіла. Я спочатку подумав, що вона хоче обдурити мене. Але цього від неї не можна сподіватись.

Лікар Стокман. Як ви це могли навіть подумали?

Мартен Кийл. Ніколи не можна звіряти ні на кого. Обдурять раніше, ніж здогадаєтесь про це. Ну, то це, виходить, правда?

Лікар Стокман. Розуміється, правда. Сідайте ж, тестю. (*Показує йому на канапу*). Хіба ж це не справжнє щастя для міста?

Мартен Кийл(*намагається стримати сміх*). Щастя для міста?

Лікар Стокман. Що так вчасно я зробив це відкриття.

Мартен Кийл(*як і перше, стримуючи сміх*). Так, так, так. От ніколи б я не подумав, що ви можете утнути таку штуку зі своїм рідним братом.

Лікар Стокман. Штуку?

Фру Стокман. Любий тату...

Мартен Кийл(*спирається руками й підборіддям на головку своєї палиці й хитро підморгує до лікаря*). То як же тепер? У водопровідних трубах з'явилися якісь звірі? Так?

Лікар Стокман. Еге, бактерії.

Мартен Кийл. І їх, отих звірів, там дуже багато, сказала Петра. Сила-силенна!

Лікар Стокман. Звісно. Може цілі сотні тисяч.

Мартен Кийл. І немає нікого, хто міг би бачити їх? Так?

Лікар Стокман. Ні, їх бачити не можна.

Мартен Кийл(з тихим клекотливим сміхом). Краще за це, чорт мене забирай, я ще зроду не чув від вас.

Лікар Стокман. Як? Що ви думаєте?

Мартен Кийл. Тільки, нізащо у світі ви не переконаєте бурмістра, що це правда.

Лікар Стокман. Ну, це ми ще побачимо!

Мартен Кийл. Невже ви гадаєте, що він може стати божевільним?

Лікар Стокман. Я сподіваюсь, що все місто стане таке божевільне.

Мартен Кийл. Усе місто – так! Дуже навіть легко. Так їм і треба. Вони розумніші за нас, старих. Вони мене викинули з Управи, як собаку, забалотували, кажу вам. Ну ось тепер і маєте! Утніть їм таки цю штуку, Стокмане.

Лікар Стокман. Але послухайте но, тестю...

Мартен Кийл. Утніть штуку, кажу я вам. Якщо вам пощастить, і бурмістр зі своїми приятелями тикнуться носом у стіну, то я зараз же даю сто корон на бідних.

Лікар Стокман. О, це дуже добрий вчинок!*

Мартен Кийл. Я – людина маленька, мені нема звідки розкидатись грішми, проте якщо вам пощастить – півсотні корон на бідних на Різдво.

З передпокою входить редактор Говстад.

Говстад. Добридень. (Спиняється). Вибачте.

Лікар Стокман. Заходьте, заходьте.

Мартен Кийл(знову сміється). Як, і він? І він заодно з вами?

Говстад. Що ви хочете сказати?

Лікар Стокман. А звісно, заодно.

Мартен Кийл. Як це я зразу не догадався? Звісно, мусить бути в газетах. А, правда, хитра ви людина, Стокмане. Ну, влаштовуйте, а я піду.

Лікар Стокман. Куди ви, тестю? Ще посидьте трохи.

Мартен Кийл. Ні, піду. А ви гарненько обміркуйте цю штуку. Побачите, вам це не пошкодить.

Виходить. Фру Стокман проводить його.

Лікар Стокман(*сміючись*). Ні, ви тільки подумайте, вони, ці старі люди, жодному слову не вірять щодо водогінної сітки.

Говстад. То ось у якій справі...

Лікар Стокман. Так, ми говорили з ним про це. Може, й ви в тій самій справі?

Говстад. Еге, я прийшов у тій самій справі. Чи знайдеться у вас вільна хвилина для мене, пане лікарю?

Лікар Стокман. Скільки хочете, мій любий.

Говстад. Чули ви будь-що від бурмістра?

Лікар Стокман. Ще ні. Він потім сюди прийде.

Говстад. З учорашнього вечора я знову думав трохи про цю справу.

Лікар Стокман. І що надумали?

Говстад. Для вас, як лікаря і людини науки, цей випадок стоїть, так би мовити, сам собою, тобто вам і на думку не спадає, що він тісно пов'язаний з іншим.

Лікар Стокман. Так? У який же спосіб? Сідайте, мій друже. Ні, сюди на канапу.

Говстад сідає на канапу, а лікар – у крісло по другий бік столу.

Лікар Стокман. Ну? То ви гадаєте?

Говстад. Ви вчора казали, що отруєна вода іде з бруду, що в ґрунті.

Лікар Стокман. Абсолютно немає сумніву, що вона йде з цього зараженого болота в Млиновій Долині.

Говстад. Вибачте, лікарю, але я гадаю, що вона йде зовсім з іншого болота.

Лікар Стокман. Яке ж тут ще болото?

Говстад. А те, в якому мерзіє й гниє все наше комунальне життя.

Лікар Стокман. О, хай йому біс, пане Говстаде, ви он про що.

Говстад. Усі міські справи потроху перейшли до рук урядовців.

Лікар Стокман. Ну, не всі ж вони урядовці.

Говстад. Ні, але ті, що не урядовці, то у будь-якому разі їхні приятелі або прибічники. Усі вони заможні люди з давніми, відомими в місті прізвищами. І ці пани панують і керують нами.

Лікар Стокман. Але всі вони справді здатні й тямущі люди.

Говстад. А багато вони виявили здатности й розуміння, коли проводили були водогін там, де він тепер?

Лікар Стокман. Ні, звісно, це було дуже нерозумно з їхнього боку. Але це виправлять.

Говстад. І ви гадаєте, що все піде спокійно?

Лікар Стокман. Чи спокійно, чи не спокійно – а мусить піти.

Говстад. Так, коли до цього візьметься преса.

Лікар Стокман. Не буде потреби, любий мій. Я певен, що мій брат...

Говстад. Вибачте, пане лікарю, але мушу сказати, що хочу взяти це діло до своїх рук.

Лікар Стокман. У газеті?

Говстад. Авжеж. Коли я брав на себе «Народний Вісник», то брав його з думкою, що я повинен пробити мур тих старих упертих мумій, що тримають у руках усю владу.

Лікар Стокман. Але ж ви самі розповідали, чим це все кінчилось. Ви ледве не втратили зовсім газети.

Говстад. Так, той раз довелось, як то кажуть, засунути люльку в торбу... ніде правди діти. Була небезпека, що якщо ті люди впадуть, то лікарня може залишитися незакінченою. Але тепер вона в нас є, і ми можемо обійтись, без «шляхетних осіб».

Лікар Стокман. Обійтись без них можна, але ми багато чим повинні їм завдячувати.

Говстад. Усе за ними буде визнано, по всіх пунктах. Але публіцист із демократичним ухилом, такий, як я, не може пропускати такої

нагоди. Треба покласти край цій байці про непохитність наших керівників, треба викоренити її, як і всякий інший забобон.

Лікар Стокман. Усім серцем погоджуюся з вами, пане Говстаде. Якщо забобон – то геть його!

Говстад. Бурмістра, тим що він вам брат, мені дуже не хотілось би займати, але ви, мабуть, так само, як і я, вважаєте, що правда – найперше.

Лікар Стокман. Це саме собою зрозуміло... *(Несподівано запалившись)*. А проте... проте!

Говстад. Не думайте про мене кепсько. Бажання для себе користі й шанобливості у мене не більше, як у більшості людей.

Лікар Стокман. Любий мій, кому ж це може спливати на думку?

Говстад. Я належу до нижчого стану, як ви знаєте. Я мав нагоду бачити, у чому відчувають найбільшу потребу нижчі верстви суспільства. Їх конче треба пустити до керування громадськими справами. Це те, що розгортає здібність, знання та почуття власної гідності.

Лікар Стокман. Я розумію це дуже добре.

Говстад. Так... і мене здається, що журналіст бере на себе тяжку відповідальність, коли проминає без уваги якийсь випадок, сприятливий для діла визволення цих нижчих і пригнічених верств. Я знаю, у таборі дужих це називають підбурюванням і всякими такими назвами. Але нехай вони собі роблять те, що їм подобається. Якщо тільки моя совість чиста, то...

Лікар Стокман. Так, правда! Саме так, любий мій пане Говстаде. А проте... а чорт... *(Стукають у двері)*. Прошу!

На порозі з передпокою з'являється друкар Аслаксен. Він бідно, але чисто вдягнений в чорне з білою, трохи пом'ятою краваткою, в рукавичках. У руках тримає м'якого капелюха.

Аслаксен*(уклоняється)*. Прошу вибачити, пане лікарю, що я насмілюся...

Лікар Стокман(*підводиться*). Так, так. Це ж сам друкар.

Аслаксен. Авжеж, це я самий, пане лікарю.

Говстад. Ви не до мене, Аслаксене?

Аслаксен. Ні, я навіть не знав, що побачу вас тут. Я до самого лікаря.

Лікар Стокман. Чим можу вам допомогти?

Аслаксен. Чи правда те, що я чув від Білінга, ніби лікар має нам дати кращий водогін?

Лікар Стокман. Так, для водолікарні.

Аслаксен. Дуже добре. Я так і розумію. Я прийшов сказати вам, що буду підтримувати цю справу всіма своїми силами.

Говстад(*до лікаря*). Ви бачите?

Лікар Стокман. За це вам щира моя подяка. Тільки...

Аслаксен. Через те, що вам, може, треба буде мати за собою дрібних міських обивателів. Тут у місті ми являємо собою об'єднану більшість, якщо ми цього хочемо, звісно. А ніколи не пошкодить мати за собою більшість, пане лікарю.

Лікар Стокман. Безперечно, це так. Тільки я не можу собі уявити, щоб були потрібні якісь особливі заходи. Мені ця справа видається такою простою і зрозумілою.

Аслаксен. Так, а проте це, звісно, буде не погано. Я добре знаю міською владу. Ті люди, що мають силу, не дуже то охоче здаються на пропозиції, що йдуть від інших людей. Тим-то, я гадаю, що не погано було б улаштувати маленьку демонстрацію.

Говстад. Авжеж.

Лікар Стокман. Демонстрацію, кажете? Яку ж таку демонстрацію ви хотіли б?

Аслаксен. Природно, дуже помірковану, пане лікарю. Я завжди стою за поміркованість. Це перша чеснота громадянина – на мою думку, принаймні.

Лікар Стокман. Так, так. Вас із цього боку й знають, пане Аслаксене.

Аслаксен. Мені здається, що я можу собі дозволити це сказати. Справа з водогоном має величезну вагу для нас, дрібних обивателів. Водолікарня з усіх ознак має стати ніби маленькою золотою копальнею для міста. Усі ми будемо з неї жити, а надто ми, домовласники. Через те ми будемо підтримувати її всім, чим тільки можемо. Я тепер старшина в спілці домовласників.

Лікар Стокман. Так?

Аслаксен. І, крім того, член Товариства друзів поміркованості! Лікарові ж, мабуть, відомо, що я служу справі поміркованості?

Лікар Стокман. Так, природно.

Аслаксен. Розуміється, мені доводиться здибатися з силою людей. А що мене мають за добродумного громадянина, який визнає закони, то я й маю деякий вплив і деяку вагу в місті, якщо можу так висловитися.

Лікар Стокман. Це я добре знаю, пане Аслаксене.

Аслаксен. Отже, для мене було б зовсім легкою справою облагодити адресу, якщо б це в крайньому разі треба було.

Лікар Стокман. Адресу, кажете?

Аслаксен. Ніби подяку від міських обивателів за те, що ви зняли цю справу громадської ваги. Розуміється, адресу треба скласти в пристойних поміркованих висловах, так, щоб не зачепити начальства і взагалі урядових осіб. Якщо цього дотриматись, то ніхто не зможе до нас причепитись. Так чи ні?

Говстад. Ну, а якщо б їм і не дуже сподобалось, то...

Аслаксен. Ні, ні, нічого брутального проти начальства, пане Говстаде. Ніякої опозиції до тих людей, що ми від них залежимо. Мені вже траплялось таке в житті, і я знаю, що з цього ніколи не може вийти нічого доброго. Але, звісно, цілком щирі заяви нікому не можуть бути заборонені.

Лікар Стокман(*потискає йому руку*). Не можу висловити вам, любий пане Аслаксене, який я щиро радий здибати таку симпатію серед своїх громадян. Я такий радий, такий радий. Послухайте, може вип'єте маленьку скляночку хересу?

Аслаксен. Ні, дуже вам вдячний. Я не вживаю хмільних напоїв.

Лікар Стокман. Тоді склянку пива? Що ви на це скажете?

Аслаксен. Дякую, але й від цього відмовлюсь, пане лікарю, так рано я нічого не вживаю. Я тепер піду в місто, треба поговорити де з ким із домовласників і підготувати настрій.

Лікар Стокман. Це дуже ласкаво з вашого боку, пане Аслаксене, а все ж я ніяк не можу погодитися, щоб усі ці заходи були потрібні. Мені здається, що справа й сама зробиться.

Аслаксен. Владу важко рушити з місця. Це я не кажу, щоб їх образити, хай бог боронить!

Говстад. Завтра ми їх трохи протягнемо в газеті.

Аслаксен. Тільки не дуже, пане Говстаде. Будьте помірковані, бо ви їх інакше не зсунете з місця. Послухайте моєї поради. Я дістав добрий досвід у життєвій школі. Ну, однак, треба мені попрощатися з Лікаром. Тепер ви знаєте, що ми, дрібні обивателі, у всякім разі стоїмо за вашою спиною. На вашім боці, пане лікарю, об'єднана більшість.

Лікар Стокман. Дякую вам, любий мій пане Аслаксене. *(Простягає йому руку).* Прощайте, прощайте.

Аслаксен. А ви не підете до друкарні разом зі мною, пане Говстаде?

Говстад. Я зайду пізніше. Треба тут дещо скінчити.

Аслаксен. Добре, добре! *(Уклоняється й виходить. Лікар Стокман проводить його до передпокою).*

Говстад*(коли Лікар повертається).* Ну, що ви скажете, пане лікарю? Хіба не час тут провітрити й витрусити всю цю кволість, половинчастість і боягузство?

Лікар Стокман. Ви маєте на увазі Аслаксена?

Говстад. Так, його. Він належить до тих, що мерзнуть у болоті, хоч яка з нього добра людина була з іншого боку. І таких у нас тут багато. Вони хитаються з одного боку в інший і через усякі міркування й через усякі сумніви ніколи не сміють зробити рішучого кроку.

Лікар Стокман. Але Аслаксен, як мені здається, щиро доброзичлива людина.

Говстад. Є одна річ, що я її ставлю вище – це спокійна певність самого себе.

Лікар Стокман. Цілком погоджуюся з вами.

Говстад. Через те я й хапаюсь за цю нагоду й хочу спробувати, чи не можу я хоч раз примусити цих доброзичливих людей підвестись душею? Схиляння перед авторитетами треба вирвати з коренем. Непрощenna помилка з водогоном повинна виявитись перед усіма, хто має право голосу.

Лікар Стокман. Гаразд. Якщо ви гадаєте, що це потрібно в інтересах суспільства, то нехай так і буде. Тільки перше я поговорю з братом.

Говстад. А тим часом я заготую статтю від редакції. І коли б бурмістр не захотів зрушити цього діла...

Лікар Стокман. Невже ви гадаєте, що це може бути?

Говстад. Так мені здається. Тоді що?

Лікар Стокман. Тоді я обіцяю вам... Слухайте, тоді ви можете надрукувати мою доповідь – візьміть її геть усю.

Говстад. Можу надрукувати? Даєте слово?

Лікар Стокман*(протягає йому доповідь)*. Ось вона. Візьміть її із собою. Біди не буде, якщо ви її прочитаєте. Потім ви мені повернете її.

Говстад. Добре, добре. Я це зроблю. А наразі – бувайте здорові, пане лікарю.

Лікар Стокман. Прощайте, прощайте. Побачите, як однаково піде.

Говстад. Гм... побачимо. *(Уклоняється й виходить через передпокій)*.

Лікар Стокман*(іде й заглядає у їдальню)*. Катрін! А, ти вже вернулась, Петро?

Петра*(заходить)*. Оце допіру повернулася зі школи.

Фру Стокман*(заходить у кімнату)*. Ще не було?

Лікар Стокман. Петера? Ні. Але я чимало говорив із Говстадом. Він увесь захоплений відкриттям. Воно, бач, має далеко більше

значіння, ніж я гадав раніше. І якщо б була потреба, то газета вся до моїх послуг.

Фру Стокман. Ти гадаєш, що може бути потреба?

Лікар Стокман. Зовсім ні. Але у всякому разі мимоволі почуваєш гордість, знаючи, що маєш на своїм боці незалежну пресу. Та й я думаю... у мене був старшина Співки Домовласників.

Фру Стокман. Так? А цей чого хоче?

Лікар Стокман. Також підтримати мене. Якщо зайде потреба, то всі мене підтримають. Катрін, знаєш, що стоїть у мене за спиною?

Фру Стокман. У тебе за спиною? Що ж там таке?

Лікар Стокман. Об'єднана більшість!

Фру Стокман. Так? А це добре для тебе, Томасе?

Лікар Стокман. Авжеж, я думаю, що добре. *(Ходить по кімнаті й потирає руки)*. О, як втішно бути в братерському єднанні з громадянами свого міста!

Петра. І мати можливість, тату, зробити так багато доброго й корисного!

Лікар Стокман. А ще як додати, що для свого рідного міста.

Фру Стокман. Дзвінок!

Лікар Стокман. Це, звісно, він. *(Стукають у двері)*. Прошу!

Бурмістр Стокман*(заходить із передпокою)*. Доброго здоров'я.

Лікар Стокман. Просимо до хати, Петере.

Фру Стокман. Добридень, брате. Як ся маєте?

Бурмістр. Дякую, помаленьку. *(Звертається до лікаря)*. Учора після роботи я отримав твою доповідь щодо водогінної системи нашої водолікарні.

Лікар Стокман. Ну? Ти прочитав її?

Бурмістр. Прочитав.

Лікар Стокман. І що ж ти на це скажеш?

Бурмістр. Гм!.. *(Кидає погляд убік)*.

Фру Стокман. Ходім, Петро! *(Обидві виходять у кімнату ліворуч)*.

Бурмістр*(помовчавши)*. Тобі конче треба було робити це своє дослідження потайки від мене?

Лікар Стокман. Доки я не мав абсолютної певності...

Бурмістр. Ти гадаєш, що тепер ти маєш її?

Лікар Стокман. Ти ж тепер і сам переконався.

Бурмістр. І ти маєш намір подати свою доповідь у Курортну Управу, як до деякої міри офіційний документ?

Лікар Стокман. Авжеж, треба ж зробити щось і не відкладати.

Бурмістр. Ти у своїй доповіді, своїм звичаєм, уживаєш дуже сильних висловів. Так, між іншим, ти кажеш, що в нас відбувається хронічне отруєння наших гостей.

Лікар Стокман. Але, Петере, як же можна інакше сказати? Ти подумай тільки: заражена вода для внутрішнього й зовнішнього вжитку. І це для нещасних хворих, що їдуть сюди в повній надії і втриє за все платять, щоб вернути собі здоров'я!..

Бурмістр. Наприкінці ти приходиш до висновку, що треба зробити ринву для бруду в Млиновій Долині і наново перекласти усю водогінну сітку.

Лікар Стокман. Еге. Ти знаєш якийсь інший вихід? Я не знаю.

Бурмістр. Сьогодні вранці я заходив в одній справі до міського інженера і так, між іншим, напівжартома виклав йому ці всі міркування, як щось таке, що колись у майбутньому нам доведеться розглянути.

Лікар Стокман. Колись у майбутньому?

Бурмістр. Він, звісно, усміхнувся на мою гадану марнотратність. Скажи, чи завдав ти собі труда подумати, скільки все те, що ти пропонуєш, може коштувати? З тих відомостей, що я маю, усе стане, мабуть, у кілька сотень тисяч корон.

Лікар Стокман. Невже так багато?

Бурмістр. Так, а потім найгірше; на роботу треба буде щонайменше – два роки.

Лікар Стокман. Два роки, кажеш? Аж два роки!

Бурмістр. Щонайменше. А що ми цей час будемо робити з курортом? Закриємо його? Звісно, доведеться. Ти може сподіваєшся,

що хтось до нас зазирне, коли підуть чутки, що наша вода шкодить на здоров'я?

Лікар Стокман. Так, Петере, але ж вона дійсно шкодить.

Бурмістр. І все це тепер, саме тепер, коли наш курорт починає йти вгору! В інших, сусідніх містах також є деякі дані, щоб улаштувати в себе курорти. І як тобі здається, чи не вживуть вони всіх заходів, щоб повернути до себе хвилю приїжджих? Так, це безперечно. А ми стоятимемо на місці й примушені будемо напевне закрити водолікарню, що так дорого нам коштувала. Отже, ти руйнуєш своє рідне місто.

Лікар Стокман. Я руйную?

Бурмістр. Авжеж, якщо воно має перед собою щось таке, що можна назвати майбутнім, то тільки завдяки курортів. Ти розумієш це так само добре, як і я.

Лікар Стокман. Але що, ти гадаєш, тепер треба робити?

Бурмістр. З твоєї доповіді я не переконався, що умови водопостачання такі небезпечні, як ти їх змальовуєш.

Лікар Стокман. Вони навіть ще гірші, розумієш? А надто будуть улітку, коли буде тепло.

Бурмістр. Як і раніше казав, я гадаю, що ти дуже перебільшуєш. Досвідчений лікар повинен знати, яких тут треба вжити заходів, повинен розуміти, що треба запобігти шкідливому впливові, і якщо він цілком безсумнівно виявився, паралізувати його.

Лікар Стокман. Так. Що ж далі?

Бурмістр. Водопостачання водолікарні вже є. Це факт; отже, з ним треба рахуватись, як із фактом. Дуже можливо, що директори колись не відмовляться обміркувати, у який спосіб (якщо будуть грошові пожертви), – можна буде зробити деякі потрібні поліпшення.

Лікар Стокман. І ти гадаєш, що я колись погоджусь на таку підлоту?

Бурмістр. Підлоту?

Лікар Стокман. Так, це підлота, брехня, обдурювання, злочин, чистий злочин проти людности, проти цілого суспільства!

Бурмістр. Як я вже сказав раніше, я зовсім не переконався, що справді загрожує якась небезпека.

Лікар Стокман. Ні, таке переконання в тебе є. Та інакше й не може бути. Моя доповідь надзвичайно точна й цілком переконує. Я це знаю. І ти це знаєш дуже добре, тільки не хочеш признатися. Це ж ти тоді наполягав на тому, щоб будинок водолікарні й водогін розташувати там, де вони тепер. І тепер це саме, ця твоя клята помилка не дозволяє тобі признатись!.. Ти думаєш, я не розкусив тебе?

Бурмістр. А якщо б навіть і так? Може, я трохи занадто гостро ставлюсь до своєї репутації, але ж і це в інтересах міста. Без морального авторитету я не можу керувати й вести справи так, як я вважаю за найкраще для загального добра. Через це, і ще через деякі міркування, для мене дуже важливо, щоб твоя доповідь не була подана на зібрання Директорів. Її треба затримати задля загального добра. А потім я подбаю, щоб передати справу на обміркування, і ми без галасу зробимо все, що можливо. Тільки щоб нічого з цієї фатальної історії, жодного слова не дійшло до широких мас.

Лікар Стокман. Тепер уже цьому не можна стати на перешкоді, любий Петере.

Бурмістр. Можна й треба стати на перешкоді.

Лікар Стокман. Не можна, кажу тобі, занадто багато людей уже знають.

Бурмістр. Багато знає? Хто ж це? Невже ці панове з «Народного Вісника», що...

Лікар Стокман. Еге, і вони також. Незалежна, вільна у своїх думках преса подбає, щоб примусити вас виконати свій обов'язок.

Бурмістр(після короткої паузи). Ти дуже необачна людина, Томасе. Ти не подумав, які наслідки від цього можуть бути для тебе самого.

Лікар Стокман. Наслідки? Для мене?

Бурмістр. Для тебе й для твоєї родини.

Лікар Стокман. Що ти там, у біса, кажеш?

Бурмістр. Мені здається, що я ціле життя був для тебе непоганим братом, готовим завжди прийти на допомогу.

Лікар Стокман. Так, це правда, і за це я тобі вдячний.

Бурмістр. Цього й не треба. Почасти я навіть примушений був так робити, заради себе самого. Я завжди гадав, що мені легше буде стримувати тебе, якщо я поліпшу твій матеріальний стан.

Лікар Стокман. Що таке? І це також у своїх власних інтересах?

Бурмістр. Почасти, кажу я. Людині, яка має офіційне становище, незручно, коли його найближчий родич завжди компрометує себе.

Лікар Стокман. Ти гадаєш, що я це роблю?

Бурмістр. Так, на жаль. Ти часто компрометуєш себе, і навіть сам цього не знаєш. У тебе неспокійний, задирливий і бунтарський дух. І до цього ще твоя нещаслива залюбленість у писанні всяких можливих і неможливих речей. Ускочить тобі щось у голову – і вже готова стаття, або й ціла брошура.

Лікар Стокман. А хіба це не обов'язок громадянина ділитися з громадянством усякою новою думкою, якщо вона йому спала?

Бурмістр. Громадянство зовсім не потребує нових думок. Йому найбільше личать добрі старі думки, визнані й затверджені.

Лікар Стокман. І ти це так просто говориш?

Бурмістр. Треба ж мені колись просто поговорити з тобою. Досі я уникав цього, бо знав, який ти вразливий. Але тепер я мушу сказати тобі правду, Томасе. Ти навіть не уявляєш, як ти шкодиш собі своєю запальністю. Ти скаржишся на владу, на уряд, обурюєшся, запевняєш, що тебе усувають... переслідують. А чого іншого може сподіватись така важка, як ти, людина?

Лікар Стокман. Ну, ще що? Я – важка людина?

Бурмістр. Авжеж, Томасе, ти дуже важка людина для спільної праці. Я пересвідчився в цьому сам. Ти не зважаєш ні на які міркування. Ти, вочевидь, зовсім забуваєш, що це мені ти повинен дякувати за свою посаду курортного лікаря.

Лікар Стокман. Ні, я повинен дякувати тільки собі самому, нікому іншому. Я перший заговорив про те, що місто може стати блискучим

курортом. Я єдиний говорив тоді про це, і я один тільки боронив цю думку протягом багатьох років, і писав, писав...

Бурмістр. Безперечно, але тоді це було не на часі. Ти, звісно, не міг цього зрозуміти, сидючи у своєму ведмежому кутку. А коли прийшов слушний час, то я... й інші, ми взяли діло до своїх рук.

Лікар Стокман. І понівечили весь мій чудовий план. Видно, що розумні голови там сиділи!

Бурмістр. А мені здається, що в тебе знову бажання битись, і цьому бажанню потрібен вихід. Тобі хочеться зачепити тих, хто вищий за тебе – твоя давня манера. Ти не терпиш ніякої руки над собою, скося позираєш на всякого, хто має вищу посаду, і відчуваєш до нього особисту неприязнь. Щоб нападати, для тебе всяка зброя добра. Але я вже звернув твою увагу на те, що на карту поставлені інтереси цілого міста і, виходить, що й мої також. Отже, я кажу тобі, Томасе, що я буду непохитний у тих вимогах, що я маю тобі поставити.

Лікар Стокман. Що ж це за вимоги?

Бурмістр. Ти був такий довгоязикий, що говорив про цю делікатну справу із зовсім непричетними до неї особами, хоч на неї варто було б тобі дивитись, як на секретну справу дирекції, і, звісно, затерти її тепер уже не можна. Підуть усякі чутки й поговори, і недоброзичливі люди з-поміж нас почнуть прикрашати їх ще всякими додатками. Отже, дуже важливо, щоб ти відверто виступив і розвіяв їх, ці чутки.

Лікар Стокман. Я? Яким же це чином? Я не розумію тебе.

Бурмістр. Усі сподіваються, що ти зробив нове дослідження й прийдеш до висновку, що справа далеко не така кепська й небезпечна, як ти першої миті уявив собі.

Лікар Стокман. Ага, то чого ти сподіваєшся!

Бурмістр. Далі – сподіваються, що ти відчуваєш і відверто виявляєш свою довіру до уряду Правління в тому, що воно совісно й ґрунтовно вживе всіх заходів, щоб запобігти всім можливим неприємним випадкам.

Лікар Стокман. Ви нічого у світі не зробите, як будете тільки латки латати. Я це тобі кажу, Петере. І це моє найглибше переконання.

Бурмістр. Тобі, як службовцеві, не дозволяється мати свої якісь особливі переконання...

Лікар Стокман*(спиняється)*. Не дозволяється мати?..

Бурмістр. Як службовцеві, кажу я. Як приватна особа – зроби ласку. Це зовсім інша справа. Але як підлеглій особі, курортному службовцеві, тобі не дозволяється висловлювати переконання, що суперечать переконанням твого керівництва.

Лікар Стокман. Це вже занадто далеко заходить! Щоб я, лікар, учений, не дав дозволу...

Бурмістр. Справа, що про неї тут йдеться, не тільки наукова. Це складна справа і технічного, і економічного характеру.

Лікар Стокман. Про мене, нехай вона буде чорт знає якого характеру! Я хочу мати волю висловлюватись про всі на світі справи.

Бурмістр. Тільки не про курортні. Ми це тобі забороняємо.

Лікар Стокман*(кричить)*. Ви забороняєте? Ви! Такі!..

Бурмістр. Я забороняю тобі. Я, твоє вище керівництво. І якщо я тобі забороняю, ти мусиш коритись!

Лікар Стокман*(стримуючись)*. Петере! Якщо б ти не був мій брат...

Петра*(відчиняє широко двері)*. Тату, ти не повинен терпіти цього!

Фру Стокман*(вибігає за нею)*. Петро! Петро!

Бурмістр. Підслуховували?

Фру Стокман. Там усе так чути, і ми не могли...

Петра. Авжеж, я стояла й слухала.

Бурмістр. Я, власне, навіть радий...

Лікар Стокман*(підходить ближче)*. Ти кажеш, що забороняєш мені?.. Що я мушу коритись?

Бурмістр. Ти примусив мене сам узяти такий тон із тобою.

Лікар Стокман. Отже, я мушу прилюдно оголосити й спростувати самого себе?

Бурмістр. Ми вважаємо за безумовно потрібне, щоб ти зробив таку заяву, яку я вимагаю.

Лікар Стокман. А якщо я не послухаю?

Бурмістр. Тоді ми самі зробимо таку заяву, щоб заспокоїти людність.

Лікар Стокман. Дуже добре. Але я тоді напишу спростування. Я наполягаю на своєму. Я доведу, що я маю рацію, а ви ні. Що ви тоді будете робити?

Бурмістр. Тоді я не спинюсь перед тим, що ти дістанеш відставку.

Лікар Стокман. Що?

Петра. Тато – відставку?

Фру Стокман. Відставку?

Бурмістр. Відставку від посади курортного лікаря. Я подбаю, щоб зараз дати на розгляд питання про твою негайну відставку й про те, щоб тебе було усунено від будь-якого втручання у справи курорту.

Лікар Стокман. І ви наважились би?

Бурмістр. Ти сам почав небезпечну гру.

Петра. Дядьку, це обурливе ставлення до такої людини, як мій батько!

Фру Стокман. Ти краще мовчи, Петро.

Бурмістр (дивиться на Петру). Ага, тут уже дозволяється висловлювати свої погляди. Хоч правда, зрозуміло. *(До Фру Стокман).* Слухайте, братова, тут у домі ви, мабуть, найрозсудливіша людина. Уживіть усю силу вашого впливу на чоловіка, примусьте його зрозуміти, які наслідки потягне за собою це все для його родини, і...

Лікар Стокман. Справи моєї родини не торкаються нікого, крім мене самого.

Бурмістр. І для його родини, кажу я, і для того міста, де він живе.

Лікар Стокман. Я саме хочу справжнього добра для міста. Я хочу виявити всі вади, які однаково, рано чи пізно, мусять спливати наверх. Тоді й видно буде, чи я люблю своє рідне місто!

Бурмістр. Ти? Коли ти у своїй сліпій упертості відриваєш у нього його найважливіше джерело, що з нього воно живиться!

Лікар Стокман. Це джерело отруєне, мій друже. Ми живемо з того, що продаємо болото й гнилизну. Наш громадський добробут живиться брехнею.

Бурмістр. Фантазія або й ще гірше. Людина, яка може шпурляти такі мерзенні інсинуації своєму рідному місту – не хто, як ворог суспільству!

Лікар Стокман*(кидається до нього)*. І ти насмілюєшся!..

Фру Стокман. Томасе! *(Кидається між ними)*.

Петра*(хапає батька за руки)*. Заспокойся, тату.

Бурмістр. Я не хочу наражатись тут на якесь насильство. Тебе попереджено. Подумай добре про свої обов'язки до самого себе й до своєї родини. Прощай! *(Виходить)*.

Лікар Стокман*(ходить по кімнаті)*. І я мушу терпіти таке поводження!.. У своєму власному домі! Катрін, що ти на це скажеш?

Фру Стокман. Звісно, сором і ганьба, Томасе...

Петра. О, якщо б я тільки могла добратися до дядька!

Лікар Стокман. Я сам, звісно, винен. Давно треба було визвиритись... показати йому зуби й огризнутися!.. Назвати мене ворогом суспільству!.. Ні, заприсягаюсь своєю душею і вічним раюванням, що я цього так не залишу!

Фру Стокман. Але, милий Томасе, у твого брата в руках сила!

Лікар Стокман. А на моїй стороні – право!

Фру Стокман. Право, право! А що тобі з того, що воно на твоїй стороні, коли сили в тебе нема?

Петра. Мамо!.. Як ти можеш говорити такі речі?!

Лікар Стокман. По-твоєму виходить, у вільному суспільстві нічого не значить мати на своїй стороні право? Дивна ти, Катрін! А крім того, хіба в мене в авангарді не стоїть незалежна преса, що має вільну думку, а за плечима – об'єднана більшість. Я гадаю – чимала сила!

Фру Стокман. Але, Томасе, чи не думаєш ти!..

Лікар Стокман. Чого я не думаю?

Фру Стокман... іти проти свого брата, я хочу сказати.

Лікар Стокман. А якого біса ти б хотіла? Що ж мені робити, якщо не відстоювати те, що є істина й право?

Петра. І я тебе про це саме питаю.

Фру Стокман. Жодної тобі від цього користи не буде. Як вони не хочуть – то вже не хочуть.

Лікар Стокман. Ого, Катрін. Дай тільки час, тоді побачиш, що я здобуду цією війною.

Фру Стокман. Здобудеш може те, що дістанеш відставку. Це ти можеш!

Лікар Стокман. У всякім разі відбуду свій обов'язок перед людністю... перед суспільством. Я той, що вони називають ворогом суспільства!

Фру Стокман. А перед своєю родиною, Томасе? Перед нами всіма тут у цій хаті? Невже ти думаєш, що цим відбуваєш свій обов'язок перед тими, про кого ти повинен дбати?

Петра. Мамо, не думай ти, будь ласка, насамперед за нас!

Фру Стокман. Тобі це легко казати. У крайньому разі ти можеш стояти на своїх ногах. Але ти подумай про хлоп'ят, Томасе, подумай трохи і про себе, та й про мене...

Лікар Стокман. Я думаю, Катрін, що ти геть глузду відбилась. Якщо б я, як нікчемний боягуз, уклонився в ноги цьому Петерові та його клятій зграї, хіба б у мене могла бути хоч одна щаслива година в житті?

Фру Стокман. Цього я не знаю, але хай бог боронить від такого щастя, яке на нас усіх чекає, якщо ти підеш на це діло. Знову зостанешся без хліба, без постійних прибутків. Здається, доволі ми цього зазнали за давніших часів. Згадай про це, Томасе, подумай, що тепер може бути.

Лікар Стокман*(бореться із собою і стискає кулаки)*. І щоб ці конторські запроданці могли витворяти таке з чесною, вільною людиною. Ну, хіба ж це не жахливо, Катрін?

Фру Стокман. Правда, гріх таке вчинити з тобою, Томасе, це все так. Але хіба мало на віку всякої кривди доводиться терпіти! Ось і

хлопці, Томасе! Глянь на них! Що з ними буде? Ні, ні, ти ніколи не зможеш...

Ейліф і Мартен заходять зі своїми книжками.

Лікар Стокман. Хлопці! *(Раптом перемагає себе й говорить рішуче)*. Ні! Нехай увесь світ завалиться, а я не схилю своєї голови в ярмо!

Іде до себе в кімнату.

Фру Стокман*(услід за ним)*. Томасе, що ти хочеш робити?

Лікар Стокман*(на порозі)*. Я хочу мати право сміливо дивитися у вічі хлопцям, коли вони виростуть вільними людьми *(Заходить до себе)*.

Фру Стокман*(вибухає сльозами)*. Господи, змилуйся!

Петра. Молодець тато, він не поступиться!

Хлопці здивовано питають, що трапилось. Петра киває їм, щоб мовчали.

Дія третя

Контора редакції «Народного Вісника». Ліворуч, у глибині сцени, вхідні двері. На тій самій стіні правіше – інші двері зі скляними шибками. Крізь них видно друкарню. У стіні праворуч також двері. Посеред кімнати – великий стіл, закиданий паперами, газетами й книгами. Спереду, ліворуч – вікно, перед ним бюрko з високим табуретом. Коло столу – два крісла. Попід стіною – кілька стільців. Кімната трохи темна, непривітна, меблі старі, крісла брудні й подерті. У друкарні двоє складачів за роботою, там само далі видно ручний друкарський прес, що працює.

Редактор Говстад сидить за бюрком і пише. З дверей праворуч заходить Білінг із Лікаровим рукописом у руках.

Білінг. Ну, скажу я вам!

Говстад(пише). Прочитали?

Білінг(кладе рукопис на стіл). Прочитав, звісно.

Говстад. Ну, як... ріже?

Білінг. Що там ріже! Він, хай йому біс, просто розбиває на кавалки! Кожне слово падає з такою силою, неначе сокирою рубає!

Говстад. Так, тільки ті люди не впадуть за один раз.

Білінг. Правда, але ми будемо бити їх раз по раз, поки не виб'ємо всю їхню міць. Коли я сидів там і читав, то мені здавалось, що я бачу, як здалеку насувається революція.

Говстад(озирається). Тихше, не говоріть голосно. Не треба, щоб Аслаксен чув.

Білінг. Аслаксен – мокра курка, боягуз. У ньому ніякої чоловічої відваги. Цей раз поставите ви на своє, га? Пустите Лікарову доповідь?

Говстад. Так, якщо тільки бургомістр не поступиться сам, доброю волею, то...

Білінг. Чорт знає, як би було досадно!

Говстад. На щастя, ми можемо використати становище, нехай би там хоч що трапилось. Якщо бургомістр не пристане на Лікарову пропозицію, то в нього на шиї опиняться всі дрібні обивателі, уся спілка домовласників та інших. Якщо погодиться, то змушений буде розійтися з цілою групою великих акціонерів курорту, що досі його найбільше підтримували.

Білінг. Так, правда. Але ж їм довелось би потрусити гаманцем. Треба було б великих грошей.

Говстад. Еге, можете навіть забожитись, що це так. А коли їхнє коло буде розірване, то ми почнемо день у день пояснити людності, що бургомістр – нетямуща людина, і що відповідальні посади, так само як і керування громадськими справами, повинні перейти до рук таких людей, які мають вільну думку.

Білінг. Хай мені грець, якщо це не цілком справедливо. Сам бачу, що справедливо. Ми тепер стоїмо, неначе перед початком революції.

Стукають.

Говстад. Тихше! *(кричить)*: Прошу!

Лікар Стокман заходить із дверей у глибині сцени, ліворуч.

Говстад*(іде йому назустріч)*. А, це ви, лікарю! Ну, як?

Лікар Стокман. Друкуйте, пане Говстаде.

Говстад. На цьому таки скінчилось?

Білінг. Ура!

Лікар Стокман. Друкуйте, кажу вам. Авжеж, скінчилось на цьому. Самі захотіли. Нехай тепер мають. Тепер у місті почнеться війна, пане Білінгу.

Білінг. Ножами, сподіваюсь? Просто з ножом до горла, пане лікарю!..

Лікар Стокман. Доповідь – це тільки початок. У мене в голові вже склався план ще чотирьох чи п'яти статей. Де у вас тут Аслаксен?

Білінг(*кричить у друкарню*). Аслаксене! На хвилинку зайдіть сюди.

Говстад. Чотири чи п'ять статей, кажете? І все про ту саму справу?

Лікар Стокман. Ні, далеко ні, мій любий, зовсім на інші теми. Але вихідний пункт, звісно, – водогін і багно. Одно тягне за собою інше, розумієте? Подібне до того, як ламають стару будівлю, точнісінько так.

Білінг. Щоб я так жив, якщо неправда! Мабуть, ніколи не кінчимо, доки не винищимо всього мотлоху.

Аслаксен (із друкарні). Доки не винищимо... Невже Лікар має намір знищити нашу водолікарню?

Говстад. Далеко до цього. Не лякайтесь.

Лікар Стокман. Ні, йдеться зовсім про інше. Ну, що ви мені скажете про мою доповідь, пане Говстаде?

Говстад. На мою думку – майстерно написано.

Лікар Стокман. Правда? Ну, я радий, дуже радий.

Говстад. Так усе ясно, зрозуміло, що не треба бути й спеціалістом, щоб зрозуміти загальний зв'язок. Насмілюсь сказати, що ви будете мати на своєму боці кожну культурну, освічену людину.

Аслаксен. І всіх розсудливих людей також.

Білінг. І розсудливих, і нерозсудливих. Я думаю, що ціле місто.

Аслаксен. Отже, тоді ми можемо друкувати.*

Лікар Стокман. Авжеж, я так гадаю.

Говстад. Стаття вийде завтра вранці.

Лікар Стокман. Авжеж, чорт забирай, не можна гаяти й одного дня. Слухайте, пане Аслаксене, я ось про що хочу вас попросити. Ви повинні самі вже взяти на себе мій рукопис.

Аслаксен. Це я зроблю.

Лікар Стокман. Бережіть його так, ніби це щире золото. Жодної помилки. Там кожне слово має велику вагу. Я потім ще зайду сюди. Може, встигну проглянути коректу. Не можу вам висловити, як я прагну, щоб цю мою статтю видрукували й видали.

Білінг. Видали... еге, як бомбу.

Лікар Стокман. ...і подано на суд усім культурним громадянам. О, ви й уявити собі не можете, на що я сьогодні наражався! Мені загрожували хто знає чим, хотіли позбавити мене моїх цілком натуральних притаманних людських прав...

Білінг. Що? Ваших людських прав?

Лікар Стокман. ...хотіли принизити мене, зробити з мене мерзенну людину, вимагали, щоб я поставив свій особистий інтерес вище за мої найсвятіші, людські переконання...

Білінг. А щоб я так жив, це вже нахабство!

Говстад. Можна всього сподіватись від кожного з них.

Лікар Стокман. Але зі мною їм буде зась – це буде їм чорним по білому. Щодня я буду, так би мовити, закидати кітву в «Народному Віснику» й обсипати їх вибуховими статтями одною по одній.

Аслаксен. Але ви тільки послухайте...

Білінг. Нехай живе війна! Буде війна!

Лікар Стокман. ...Я зігну їх до самої землі, розіб'ю, рознесу їхні фортеці перед очима всіх розсудливих людей! Я зроблю це!

Аслаксен. Тільки робіть усе помірковано, пане лікарю. Стріляйте, дотримуючись поміркованості...

Білінг. Ні, ні! Динаміту не шкодуйте!

Лікар Стокман*(спокійно веде далі)*. Бо, бачите, річ тут не в одних тільки водогоні та багні. Ні, тепер треба чистити й дезінфікувати саме суспільство.

Білінг. Ось воно, це слово визволення!

Лікар Стокман. Геть цих старих дідів, набитих ганчір'ям, геть звідусюди! Сьогодні переді мною розкрились неосяжні обрії. Вони ще не зовсім виразні для мене, але я зорієнтуюсь. Нам потрібні молоді, свіжі люди, щоб несли нам стяг, і щоб ми за ними йшли – потрібні нові командири на всіх аванпостах!

Білінг. Слухайте, слухайте!

Лікар Стокман. Треба тільки триматися разом, тоді все піде рівно, так плавно. Увесь переворот ми зробимо так плавно, як спускають

корабля на воду. Що, ви не вірите цьому?

Говстад. Я також вірю, що ми маємо тепер повну надію на те, що громадське стерно перейде туди, де йому за правом належить бути.

Аслаксен. І коли ми підемо вперед із поміркованістю, то я не думаю, щоб це буде пов'язане з небезпекою.

Лікар Стокман. Та який біс думає про те, чи це безпечно, чи ні. Те, що я роблю, я роблю в ім'я правди й задля моєї совісті.

Говстад. Ви людина, яка заслуговує на те, щоб її підтримали.

Аслаксен. Так, це вже певна річ. Лікар – справжній друг міста, щирий друг суспільству.

Білінг. Лікар Стокман, щоб я так жив, друг народів, Аслаксене.

Аслаксен. Я гадаю, що Спілка Домовласників незабаром запровадить до вжитку цю назву.

Лікар Стокман*(зворушений стискає всім руки)*. Дякую, дякую, вам, мої любі, вірні! Так втішно чути все це! Мій брат називає мене зовсім інакше. Але, слово честі, йому все повернеться з відсотками! Тепер я піду. Треба ще відвідати одного бідолаху. Я зайду ще потім, як я вже казав. То ви вже, будь ласка, припильнуйте рукопис, пане Аслаксене, і, благаю вас, не пропустіть якогось знаку оклику. Краще додайте ще пару. Ну, гаразд. Поки що прощайте, прощайте!

Прощаються й проводжають лікаря до дверей.

Говстад. Він може стати для нас неоціненно корисною людиною.

Аслаксен. Еге, поки що він тримається тільки водолікарні. А коли він піде далі, то я не радив би йти за ним.

Говстад. Гм... усе залежатиме від того...

Білінг. Який же ви проклятий боягуз, Аслаксене!

Аслаксен. Боягуз? Авжеж, коли справа торкається місцевої влади, то я боюся, пане Білінгу. Мушу вам сказати, що я дечого навчився в школі досвіду. Але пустіть мене до великої політики, в опозицію хоч би, навіть до уряду, – побачите тоді, чи я буду боятись!

Білінг. Звісно, не будете! От у цьому то й суперечність у вас.

Аслаксен. Я людина із совістю, це вам скаже будь-хто. Якщо натиснути на уряд, то суспільству від цього ніякої шкоди не буде. Ті пани, бачте, і уваги не звертають, стоять собі твердо. А місцева влада – вона може злетіти, і коло стерна можуть опинитись зовсім нетямущі люди, і завдати непоправної шкоди й домовласникам й іншим.

Говстад. А що ви скажете про виховання громадян через участь у самоврядуванні?

Аслаксен. Якщо людина має щось таке на руках, про що їй треба потурбуватись, то вона ні про що вже більше не стане думати, пане Говстаде.

Говстад. Тоді я не хочу, не хочу ніколи нічого мати на руках.

Білінг. Слухайте, слухайте!

Аслаксен(усміхається). Гм... (Показує на бюро). Перед вами на редакторському столі сидів наш місцевий губернатор Стенсюрд.

Білінг(спльовує). Тьфу! Перекинчик!

Говстад. Я не належу до тих людей, які вагаються, і ніколи таким не буду.

Аслаксен. Політик не повинен зрікатись нічого на світі, пане Говстаде. А вам, пане Білінгу, не завадило б цими днями прибрати трохи вітрила. Адже ви, що не кажіть, а добуваєтесь посади секретаря в магістраті.

Білінг. Я?..

Говстад. Ви справді добуваєтесь, Білінгу?

Білінг. Авжеж... чорт забирай... хіба ви не розумієте, що це для того тільки, щоб подратувати мудрих панів.

Аслаксен. Мені, звісно, однаково. Але коли говорять про мене, про мою боязкість та поміркованість, то я можу сказати тільки одне: політичне минуле друкаря Аслаксена відоме всім і кожному. У мене не було ніяких змін, хіба тільки став трохи поміркованіший, як бачите. Моє серце й надалі завжди буде з народом, але розум почасти схиляє мене й до тих, що держать владу, до тутешніх. (Виходить до друкарні).

Білінг. Чи не могли б ми якось його позбутись, Говстаде?

Говстад. Ви знаєте когось іншого, хто давав би авансом і на папір і на видатки щодо друку?

Білінг. Прокляття, що ми не маємо потрібного оборотного капіталу.

Говстад*(сідає до бюро)*. Так, коли б ми його мали, то...

Білінг. А що, коли б вам звернутись до лікаря Стокмана?

Говстад*(перегортає папери)*. А яка з того користь? У нього ж нічого нема.

Білінг. Так, але в нього в запасі добрий чоловіча, старий Мартен Кийл – борсук, як вони його звать.

Говстад*(пише)*. А ви певні, що в того щось є?

Білінг. А щоб я так жив, якщо нема! І якась частина всього конче перепаде й родині Стокманів. Повинен же він подумати, що треба забезпечити хоч би дітей у всякому разі.

Говстад*(напівобернувшись)*. Ви на це розраховуєте?

Білінг. Розраховую? Звісно, що я ні на що не розраховую.

Говстад. І добре робите. На посаду в магістраті вам нічого сподіватись. Можу вас запевнити, що ви її ніколи не дістанете.

Білінг. Ви гадаєте, що я сам цього не знаю добре? Але для мене саме те й важливо, щоб я її не дістав. Такі речі тільки розпалюють бойовий запал. Дістаєш ніби новий запас жовчі. А це дуже потрібно тут, у цьому воронячому кутку, де зрідка трапляється щось таке, що може зачепити людину.

Говстад*(пише далі)*. Так... так.

Білінг. Ну, вони незабаром про мене почують. А тим часом треба піти й написати відозву до домовласників. *(Виходить до кімнати праворуч)*.

Говстад*(сидить коло бюро, гризе ручку й поволі промовляє)*. Гм... так. *(Стукають)*. Прошу!

Петра входить із дверей, що вглибині ліворуч.

Говстад. Як, це ви? Зайшли сюди до нас?

Петра. Так... прошу вибачити.

Говстад(присуває їй крісло). Може, сядете?

Петра. Ні, дякую, я на хвилинку.

Говстад. Може, щось від вашого батька...

Петра. Ні, я у своїй справі. *(Виймає з пальта з кишені книжку)*. Ось вам, ваше англійське оповідання.

Говстад. Чому ви його повертаєте?

Петра. Бо я його перекладати не буду.

Говстад. Але ви ж обіцяли...

Петра. Тоді я його ще не читала. Ви також, мабуть, не читали?

Говстад. Ні, ви ж знаєте, що я не знаю англійської мови, але...

Петра. Гаразд, через те я вам і кажу, що вам доведеться пошукати щось інше. *(Кладе книжку на стіл)*. Ця не підходить до «Народного Вісника».

Говстад. Чому ні?

Петра. Бо вона цілком суперечить вашим поглядам.

Говстад. Ну, то через це...

Петра. Ви мене не розумієте. Тут йдеться про те, як надприродні сили опікуються так званими добрими людьми і для них це робиться на краще, а так звані погані люди зазнають кари.

Говстад. Ну що ж? Чудово. Саме те, що читають.

Петра. Невже ви хочете підносити людям такі речі? Ви ж самі не вірите жодному слову з цього всього, і добре знаєте, що насправді нічого подібного не буває.

Говстад. Ви маєте рацію. Але редактор не завжди може робити так, як він хотів би. У питаннях не таких важких доводиться рахуватись не раз із думкою читачів. Політика – це найголовніше в житті, у всякому разі – у житті газети. І якщо я хочу вести людей за собою до волі й до поступу, то я не повинен відстрашувати їх від себе. Якщо побачать повчальне оповідання в підвалі газети, то охотніше послухають і те, що ми пишемо вище, і почуватимуть себе неначе більше забезпеченими.

Петра. Фе! Ви не можете бути таким зрадником і розставляти павутиння для своїх читачів. Ви ж не павук.

Говстад*(усміхається)*. Дякую за добру думку про мене. Власне, це, звісно, не я, це Білінг так міркує.

Петра. Білінг?

Говстад. У всякому разі цими днями якось він казав щось подібне. Та Білінг же й прагне пустити це оповідання. Я сам не читав книги.

Петра. Але як може Білінг, з його вільними поглядами...

Говстад. О, Білінг, багатогранна людина. Тепер, як я чув, він клопочеться, щоб дістати посаду секретаря при магістраті.

Петра. Ніколи б я не сказала такого про Білінга.

Говстад*(пильно дивиться на неї)*. Не сказали б. Для вас це зовсім несподівано?

Петра. Авжеж... А втім, може бути... хоч я власне не знаю...

Говстад. Ми, робітники преси, мало до чого придатні, фрекен.

Петра. Ви це говорите серйозно?

Говстад. Іноді так думається.

Петра. Під впливом усяких таких буденних дрібниць? Я розумію це. Але тепер, коли ви взяли до своїх рук таку велику справу...

Говстад. Ви говорите про справу вашого батька?

Петра. Авжеж, про неї. Мені здається, тепер ви повинні відчувати себе далеко вищим за більшість.

Говстад. Так, сьогодні я відчуваю щось подібне.

Петра. Правда? Відчуваєте? О, це прекрасна доля, що ви вибрали собі. Відкривати шлях невизнаним істинам, провадити нові, сміливі погляди... А це одно? Стати на оборону гнаної людини...

Говстад. А надто, якщо ця гнана людина... гм... не знаю навіть, як я повинен...

Петра. Якщо ця гнана людина така справедлива, така глибоко чесна... так?

Говстад*(притишуючи голос)*... і надто, якщо це – ваш батько, хотів я сказати.

Петра*(вражена)*. Хто?

Говстад. Так, Петро, фрекен Петро!

Петра. То он що стоїть у вас на першому місці! Не сама справа? Не правда? Не велике палке серце мого батька?

Говстад. Ну, звісно, і це також.

Петра. Ні, дякую вам. Ви викрили себе самого. Ніколи тепер ні в чому не повірю вам.

Говстад. Невже ви можете гніватись на мене за те, що я головне, заради вас...

Петра. Так, я гніваюсь на вас за те, що ви не були чесні з моїм батьком. Ви з ним говорили так, ніби істина й громадський добробут були вам найближчі. Ви обдурили і батька, і мене. Ви не така людина, яку вдаєте з себе. Я вам ніколи не пробачу цього, ніколи...

Говстад. Вам не слід би говорити зі мною так гостро, а надто тепер.

Петра. Чому саме тепер?

Говстад. Бо тепер ваш батько не може обійтись без моєї допомоги.

Петра(дивиться на нього згори вниз). То ви ще й такий! Он як!

Говстад. Ні, ні, я не такий! Це в мене просто якось вихопилось. Вам не треба цьому вірити!

Петра. Я знаю, чому мені вірити. Прощайте.

Аслаксен (виходить із друкарні, поспішаючи з таємним виглядом). Ну й штука, пане Говстаде... *(Бачить Петру)*. Це кепсько... Он там лежить книга. Можете віддати її комусь *(Іде до надвірних дверей)*.

Говстад*(іде за нею)*. Але фрекен...

Петра. Прощайте. *(Виходить)*.

Аслаксен. Пане Говстаде, послухайте.

Говстад. Ну, що там ще таке?

Аслаксен. Бурмістр у друкарні.

Говстад. Бурмістр?

Аслаксен. Авжеж. Йому треба поговорити з вами! Прийшов задвірками. Не хоче, щоб його бачили, розумієте?

Говстад. Що це може означати? Стривайте, я сам. *(Іде до дверей у друкарню, відчиняє, уклоняється й запрошує бурмістра увійти)*.

Говстад. А ви, Аслаксене, подивіться, щоб ніхто...

Аслаксен. Розумію. *(Виходить у друкарню).*

Бурмістр. Ви, пане Говстаде, не сподівались бачити мене тут?

Говстад. Правду кажучи, не сподівався.

Бурмістр. Ви дуже мило тут улаштувались, дуже затишно.

Говстад. О!

Бурмістр. Я до вас приходжу без жодних церемоній і забираю вам час.

Говстад. Прошу, пане бурмістре. Я до ваших послуг. Дозвольте позбути вас цього. *(Кладе на стілець шапку й бурмістрову палицю).* Звольте сісти?

Бурмістр*(сідає коло столу).* Дякую вам.

Говстад сідає по інший бік столу.

Бурмістр. У мене сьогодні була, правду кажучи, величезна неприємність, пане Говстаде.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

Генрік
Ібсен

Ворог народу

Примечания

1

Кустарне підприємство (майстерня) для чинення, обробки шкіри
(*прим. ред.*).

[Повернутися](#)

2

У Німеччині та Швейцарії начальник округу (*прим. ред.*).

[Повернутися](#)